

Sammanfattning

Ett elinstallationsföretag A utförde löpande underhållsarbeten för ett större företag B i processindustrin. B begärde att A skulle utföra ett installationsarbete i anslutning till ett driftsavbrott under påskhelgen. B:s begäran innebar att A skulle tillhandahålla fyra montörer som skulle utföra arbetet den aktuella dagen med början kl. 06.00. Eftersom den ordinarie arbetstiden enligt installationsavtalet började kl. 07.00 innebar detta att de fyra montörerna skulle arbeta på övertid under en timme. Den lokala fackliga organisationen gällande att montörerna inte var skyldiga att utföra arbete på övertid och utövade tolkningsföreträde för sin uppfattning. A bröt igenom tolkningsföreträdet genom att ändå beordra arbetet, som också kom att utföras med början kl. 06.00. I målet uppkommer följande frågor:

1. Är ett av arbetsgivarsidan framställt fastställelseyrkande rörande de fyra montörernas arbetskyldighet otillåtet enligt 4 kap. 6 § arbetstvistlagen?
2. Har den lokala fackliga organisationen ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att utan fog utöva tolkningsföreträde för sin ståndpunkt i tvisten?
3. Har A ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att trots tolkningsföreträdet kräva av montörerna att de skulle arbeta på övertid?

ARBETSDOMSTOLENDOM
2006-03-29
StockholmDom nr 41/06
Mål nr A 277/04**KÄRANDE**

Elektriska Installatörsorganisationen, Box 17537, 118 91 STOCKHOLM
Ombud: jur. kand. Ulf Nordström, EIOs Medlemsservice AB, adress som ovan

SVARANDE

1. Svenska Elektrikerförbundet, Box 1123, 111 81 STOCKHOLM
2. Svenska Elektrikerförbundets avdelning 21, Röda vägen 25,
784 30 BORLÄNGE
Ombud för båda: förbundsjuristen Annett Olofsson, LO-TCO
Rättsskydd AB, Box 1155, 111 81 STOCKHOLM

GENKÄRANDE

Svenska Elektrikerförbundet, adress som ovan
Ombud: Annett Olofsson, adress som ovan

GENSVARANDE

1. Elektriska Installatörsorganisationen, adress som ovan
2. Dalarnes Elektriska Aktiebolag, 556061-2961, Box 10003,
781 10 BORLÄNGE
Ombud för båda: jur. kand. Ulf Nordström, adress som ovan

SAKEN

tolkning av kollektivavtal m.m.

Mellan Elektriska Installatörsorganisationen (EIO) och Svenska Elektrikerförbundet gäller sedan länge varandra i allmänhet avlösande kollektivavtal för elinstallationsarbete (installationsavtalet). Det i målet aktuella installationsavtalet gällde fr.o.m. den 1 april 2001 t.o.m. den 31 mars 2004. Avtalet innehåller bl.a. följande bestämmelser.

4 Kap ARBETSTID**§ 4 Övertid**

1. Arbetstid utöver den i 4 Kap § 1 och § 2 fastställda ordinarie arbetstiden är övertid. Lön för övertidsarbete betalas enligt 7 Kap § 8.

3. Då arbetsgivaren så anser erforderligt, bör arbetstagaren, såvitt han icke därtill är förhindrad av vägande skäl, arbeta å övertid i den utsträckning som enligt gällande lag kan medgivas. Meddelande om att arbete å övertid skall äga rum ävensom om förhinder att arbeta å övertid skall med nedan angivet undantag lämnas senast vid arbetstidens slut dagen före. Om omständighet

som föranleder övertidsarbete inträffar senare, skall meddelande om övertidsarbete lämnas så snart ske kan.

Övertid i samband med skiftarbete

Arbetsgivare har inte rätt att påfordra annat övertidsarbete än sådant som har samband med det egna skiftet.

7 Kap LÖNER M M

§ 8 Övertidskompensation

1. Beordrat eller i efterhand godkänt övertidsarbete kompenseras antingen med pengar (övertidsersättning) eller – efter överenskommelse mellan arbetstagaren och arbetsgivaren – i form av ledig tid (kompensationsledighet).

Bakgrund

Dalarnes Elektriska Aktiebolag (DEA) är genom medlemskap i EIO bundet av installationsavtalet. DEA hade under år 2003 ett avtal med Kvarnsvedens Pappersbruk (Kvarnsveden) om att utföra löpande installationsarbeten. Under den i målet aktuella tiden, påsken 2003, hade DEA omkring 13 montörer och en arbetsledare, G.S., stationerade på Kvarnsveden.

Kvarnsveden planerade att stoppa produktion kl. 06.00 den 18 april 2003, dvs. långfredagens morgon. Under stoppet skulle Kvarnsveden genomföra vissa underhållsarbeten, bland annat avseende pappersmaskin nr 8. Produktionen skulle återupptas tisdagen den 22 april 2003 kl. 06.00.

I april 2003 begärde Kvarnsveden att DEA skulle utföra ett installationsarbete bestående i att koppla ur två matarkablar från ett ställverk, dra om kablarna och därefter koppla in kablarna i ett nytt ställverk. Det aktuella arbetet skulle innebära att det sliperi där pappersmassan för pappersmaskin nr 8 slipas stoppades. Kvarnsveden begärde att installationsarbetet skulle påbörjas den 22 april 2003 kl. 06.00. Ordinarie arbetstid enligt installationsavtalet börjar kl. 07.00, varför det skulle bli fråga om övertidsarbete mellan kl. 06.00 och kl. 07.00.

Någon gång i mitten av april 2003 kontaktade G.S. montörerna A.P., H.N., P-A.E. och B.J. och frågade om de kunde utföra arbetet på övertid. Det framkom sedermera att montörerna inte accepterade att utföra övertidsarbete. G.S. tog den 17 april 2003 kontakt med verkställande direktören i DEA, L.G. Denne gav G.S. direktiv om att beordra de aktuella montörerna att arbeta övertid och påbörja arbetet tisdagen den 22 april 2003 kl. 06.00, vilket G.S. gjorde. Svenska Elektrikerförbundets avdelning 21 ansåg emellertid att den planerade övertiden stred mot arbetsrättslagstiftningen, bl.a. arbetstidslagen, varför avdelningen torsdagen den 17 april 2003 framställde tolkningsföretråde genom ett telefaxmeddelande. Detta skickades samma dag till DEA. När L.G. tagit del av tolkningsföreträdet kontaktade han avdelningen. Efter diskussion meddelade L.G. att DEA bröt igenom tolkningsföreträdet, påfordrade övertidsarbete samt påkallade förhandling i ärendet.

Det aktuella installationsarbetet genomfördes därefter tisdagen den 22 april 2003 med början kl. 06.00. Arbetet, som utfördes på tidlön, slutfördes under förmiddagen.

Med anledning av det inträffade har uppstått tvist mellan parterna. Enligt EIO har montörerna A.P., H.N., P-A.E. och B.J. varit skyldiga att arbeta övertid och avdelningens tolkningsföreträdare varit felaktigt. Förbundet har å sin sida gjort gällande att någon skyldighet att arbeta övertid inte föreligger och att DEA saknar rätt att bryta igenom det av avdelningen meddelade tolkningsföreträdet. Tvisteförhandlingar har ägt rum mellan parterna utan att de har kunnat enas.

Yrkanden m.m.

Huvudkäromålet

EIO har väckt talan i Arbetsdomstolen och har därvid yrkat att domstolen skall fastställa att det enligt 4 Kap § 4 punkt 3 i installationsavtalet föreligger skyldighet att arbeta övertid den 22 april 2003 mellan kl. 06.00 och kl. 07.00 vid Kvarnsvedens Pappersbruk för montörerna A.P., H.N., P-A.E. och B.J.

Vidare har EIO yrkat att Arbetsdomstolen skall förplikta avdelningen att till DEA utge allmänt skadestånd för brott mot 34 § medbestämmandelagen med 50 000 kr jämte ränta enligt 4 och 6 §§ räntelagen från den 23 december 2004 till dess betalning sker.

Arbetstagarparterna har yrkat att Arbetsdomstolen skall avvisa EIO:s fastställelseyrkande. För den händelse det upptas till prövning har arbetstagarparterna bestritt yrkandet. De har vidare bestritt yrkandet om allmänt skadestånd. Inget belopp har vitsordats, men ränteyrkandet har vitsordats som skäligt i och för sig.

EIO har bestritt arbetstagarparternas avvísingsyrkande.

Genkäromålet

Förbundet har yrkat att Arbetsdomstolen skall förplikta DEA att till förbundet utge allmänt skadestånd med 50 000 kr för brott mot 34 § medbestämmandelagen jämte ränta enligt 4 och 6 §§ räntelagen fr.o.m. den 8 februari 2005 till dess betalning sker.

Arbetsgivarparterna har bestritt genkäromålet. Inget allmänt skadestånd har vitsordats som skäligt. Ränteyrkandet har vitsordats som skäligt i och för sig.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader.

Till utveckling av talan har parterna anfört i huvudsak följande.

Arbetsgivarparterna

Tillåtligheten av fastställelsetalan

Det finns ett stort intresse för arbetsgivarparterna att få fastställt att arbetskyldighet förelåg i förevarande fall, där arbetsgivaren påfordrade arbete och där såväl den kund som beställt arbetet som arbetsgivaren riskerade stora ekonomiska värden om arbetet inte utfördes.

Händelseförloppet m.m.

Kvarnsveden ingår i Stora Enso-koncernen och är sedan många år DEA:s största kund. DEA utför löpande underhållsarbete för 10 – 20 miljoner kr per år för Kvarnsveden. DEA har inte ensamrätt i fråga om dessa arbeten, utan är utsatt för konkurrens av andra installationsföretag.

Kvarnsveden beställde det aktuella installationsarbetet genom kontakt med arbetsledaren G.S. någon gång i mitten av april 2003. Vid det tillfället var det inte bestämt när arbetet skulle utföras. Kvarnsveden hade för avsikt att stoppa produktionen den 18 april 2003 kl. 06.00. Under stoppet skulle Kvarnsveden bland annat genomföra vissa underhållsarbeten. Produktionen skulle återupptas tisdagen den 22 april 2003 kl. 06.00.

Under stopperioder planeras underhållsarbetena så att de skall kunna utföras på ett så kostnadseffektivt sätt som möjligt. Det aktuella installationsarbetet skulle medföra att man stoppade det sliperi där pappersmassan för pappersmaskin nr 8 slipas. För att Kvarnsveden skulle kunna starta pappersproduktionen tisdagen den 22 april 2003 kl. 06.00 hade bolaget sett till att det fanns konserverad pappersmassa som skulle räcka under den tid då installationsarbetet pågick.

DEA och Kvarnsveden uppskattade att det skulle ta ungefär fyra timmar att utföra installationsarbetet om allt gick enligt planerna. Det fanns dock riskmoment som kunde medföra att arbetet skulle kräva längre tid. Kvarnsveden begärde därför att DEA skulle utföra installationsarbetet den 22 april 2003 med början kl. 06.00. Detta innebar övertidsarbete under en timme, dvs. mellan kl. 06.00 och kl. 07.00. Kvarnsvedens avsikt var att starta sliperiet och få igång produktionen av färsk pappersmassa till pappersmaskin nr 8 så snart som möjligt och oavsett om det fanns konserverad pappersmassa kvar eller inte, eftersom färsk pappersmassa är att föredra från kvalitetsynpunkt.

Sedan DEA erhållit besked från Kvarnsveden om den slutliga tidsplaneringen tog G.S. kontakt med fyra montörer, A.P., H.N., P-A.E. och B.J. och frågade dem om de kunde arbeta en timmes övertid på morgonen tisdagen den 22 april 2003. G.S. fick klartecken från samtliga fyra montörer. Två dagar senare, skärtorsdagen den 17 april 2003, meddelade emellertid A.P. att han varit för snabb med att acceptera övertidsarbetet och att han nu inte ville arbeta övertid. A.P. angav inget skäl till att han ändrat sig. G.S. tog samma dag kontakt med L.G. för att diskutera situationen. L.G. gav G.S. direktiv om att beordra de aktuella montörerna att utföra arbetet tisdagen den 22 april

2003 med början kl. 06.00. Detta gjorde G.S. Ett par timmar senare kom ett telefax från avdelningen till L.G., i vilket avdelningen framställde tolkningsföreträde avseende det aktuella arbetet med hänsyn till att den planerade overtiden stred mot arbetsrättslagstiftning och arbetstidslagen. L.G. tog kontakt med avdelningen och påtalade att avdelningens uppfattning var oriktig och att tolkningsföreträdet därmed var felaktigt. Avdelningen stod fast vid tolkningsföreträdet, varför L.G. meddelade att DEA på grund av synnerliga skäl bröt igenom tolkningsföreträdet och påfordrade overtidsarbete.

Det aktuella installationsarbetet kom att utföras och blev slutfört under tisdagen den 22 april 2003 någon gång mellan kl. 09.30 och kl. 10.00. En kort stund därefter startades sliperiet. Det visade sig då att det började bli brist på pappersmassa till pappersmaskin nr 8 och att det hade förelegat risk för ett produktionsstopp, som dock alltså kunde undvikas. Ett produktionsstopp skulle ha inneburit ett avbrott om minst två timmar och ett betydande produktionsbortfall. Någon fast sluttid för installationsarbetet fanns inte. Arbetet skulle vara klart så snart som möjligt men senast kl. 11.00, för annars skulle det med visshet inträffa ett stopp i produktionen.

Arbetsgivarsidan gör mot bakgrund av det anförda gällande följande.

Av 4 Kap § 4 punkt 3 och 7 Kap § 8 punkt 1 i installationsavtalet följer att en arbetsgivare kan beordra overtidsarbete när denne finner detta erforderligt. Avdelningens tolkningsföreträde saknar stöd i såväl installationsavtalet som arbetsrättslig lagstiftning. Det bestrids att det funnits en gemensam partsuppfattning innebärande att bestämmelsen i 4 Kap § 4 punkt 3 i installationsavtalet skall tolkas på ett annat sätt än som följer av ordalydelsen. Parterna har inte heller vid tillämpningen av avtalet gett något gemensamt uttryck för en uppfattning som avviker från avtalstexten. Arbetsgivarsidan har i samband med tidigare förhandlingar rörande enskilda fall haft inställningen att det är arbetsgivaren som avgör om det föreligger behov av overtid. Det har då varit fråga om förhandlingar avseende tillämpning av regler rörande nattarbete och veckovila. Det är naturligt att parterna förhandlat i sådana frågor och träffat olika överenskommelser. Dessa har träffats utan att parterna har fråfallit sina åsikter i principfrågan.

Vidare är det arbetsgivarparternas uppfattning att 8 § arbetstidslagen saknar betydelse för avtalets innebörd i det omtvistade hänseendet. Vad som anges i bestämmelsen om att overtidsarbete förutsätter ett ”särskilt behov” syftar endast till att åstadkomma en avgränsning innebärande att overtid inte får läggas ut som generellt återkommande del av arbetstiden. Frågan om det finns ett särskilt behov ligger på arbetsgivaren att avgöra. I det sammanhanget bör anmärkas att Kvarnsveden inte, som arbetstagarparterna har anfört i tvisten, har gjort något ingrepp i arbetets utförande. Kvarnsveden har bara beställt ett arbete och talat om när man ville ha det utfört. Arbetstagarparterna har i sin argumentation i tvisten också hänfört sig till installationsavtalets regler om ackord. Dessa regler saknar betydelse för tvistefrågan redan av det skälet att det i målet aktuella installationsarbetet ostridigt utfördes på timlön.

Det förelåg enligt arbetsgivarparternas uppfattning alltså skyldighet för A.P., H.N., P-A.E. och B.J. att arbeta övertid i enlighet med DEA:s direktiv. Avdelningen måste ha varit medveten om detta och har gjort gällande tolkningsföreträdet i ond tro eller i vart fall utan fog. Avdelningen är därmed skyldig att utge skadestånd enligt 57 § medbestämmandelagen.

Arbetsgivarparterna bestrider förbundets skadeståndsyrkande på den grunden att avdelningen som nämnts har utövat tolkningsföreträdet i ond tro. Ett tolkningsföreträde som har utövats i ond tro har, enligt vad som följer av allmänna rättsgrundsatser, inte någon rättslig verkan över huvud taget. Detta innebär att DEA inte hade behövt åberopa synnerliga skäl för att få påfordra arbetets utförande. För den händelse tolkningsföreträdet skulle anses ha haft rättslig verkan gör arbetsgivarparterna gällande att det har förelegat synnerliga skäl för att påfordra arbetets utförande. De synnerliga skälen har bestått i att det fanns en risk för att Kvarnsveden skulle åsamkas betydande ekonomiska skador vid en eventuell försening av arbetets slutförande. Det fanns därmed en risk för att DEA skulle förlora Kvarnsveden som kund och dessutom bli skadeståndsskyldigt.

Arbetstagarparterna

Tillåtligheten av fastställsetalan

EIO:s fastställelseyrkande skall enligt arbetstagarparternas uppfattning avvisas på grund av att det inte finns något fastställelseintresse. Frågan om de aktuella montörernas arbetskyldighet kommer nämligen att prövas inom ramen för EIO:s yrkande om skadestånd.

Händelseförloppet

Vad arbetsgivarparterna har anfört om det aktuella händelseförloppet är i huvudsak riktigt. Det stämmer dock inte att de aktuella montörerna först gick med på att utföra övertidsarbetet. De sade direkt ifrån att de inte ville utföra arbetet på övertid. Arbetstagarparterna gör vidare gällande att montörerna i samband med att arbetet beordrades fick uppgift om att det skulle vara klart senast kl. 12.00, alltså inte senast kl. 11.00 såsom arbetsgivarparterna har påstått. Arbetet var okomplicerat och dessutom mycket väl förberett. Avdelningen och de montörer som skulle utföra arbetet beräknade att man utan problem kunde utföra arbetet på cirka tre och en halv timme. Detta visade sig vara en korrekt bedömning, eftersom arbetet var klart kl. 09.30. Någon risk för driftstopp förelåg inte. Den mängd pappersmassa som går åt för att köra en pappersmaskin kan regleras genom att man ändrar maskinens hastighet. Kvarnsveden har alltså haft en möjlighet att reglera hastigheten och därmed undvika ett driftstopp för det fall det började bli brist på pappersmassa. Enligt en uppgift som arbetsgivarparterna tidigare lämnat i målet skulle pappersmassan till pappersmaskin nr 8 räcka under fem timmar, dvs. fram till kl. 11.00.

4 Kap § 4 punkterna 1 och 3 har funnits i installationsavtalet sedan år 1948. Bestämmelsen om övertid i avtalet reglerar arbetsgivarens rätt att över huvud taget beordra övertid. Den lag som 4 Kap § 4 punkt 3 hänvisar till är arbetstidslagen. Av 8 § arbetstidslagen framgår att övertid får tas ut med visst antal timmar under en viss period när det finns ”särskilt behov”. Med ”särskilt behov” avses enligt förbundets mening att det skall finnas faktiska omständigheter som objektivt sett motiverar ett övertidsuttag. Arbetstidslagen reglerar således när övertid får beordras. I och med att installationsavtalet hänvisar till arbetstidslagen är det lagens innebörd som styr tolkningen av arbetsskyldigheten. Arbetsgivaren får alltså beordra övertid endast om det finns särskilt behov av detta, dvs. när det finns faktiska omständigheter som objektivt sett motiverar ett övertidsuttag.

Det finns en gemensam partsuppfattning om hur 4 Kap § 4 punkt 3 i installationsavtalet skall tolkas, vilket kommit till uttryck i olika förhandlingar mellan parterna den 7 december 1989, den 26 oktober 1989, den 7 mars 1990, den 8 maj 1990, den 7 juli 1995 samt den 17 februari 1995. Av protokollen från dessa förhandlingar framgår att parterna varit överens om att det finns en koppling mellan installationsavtalet och arbetstidslagens bestämmelser. Det framgår även att parterna har diskuterat de faktiska omständigheterna i varje enskilt fall för att utröna om det förelegat ett särskilt behov att beordra övertid. I vissa fall har det på grund av kundens önskemål träffats lokala överenskommelser, vilka sedermera godkänts av de centrala parterna. Dessa har inneburit ett undantag från installationsavtalets och arbetstidslagens bestämmelser om övertid. I vissa andra fall har parterna förlikningsvis träffat överenskommelser som, utan att någondera parten frångått sin principiella inställning i sakfrågan, har medfört att arbetsgivaren utgett viss kompensation till arbetstagarna för det utförda arbetet.

Arbetsledningen har enligt installationsavtalet i viss mån delegerats till den ledande montören. Detta framgår av 7 Kap § 4 och 12 Kap § 7 i installationsavtalet. Att den ledande montören har stor självständighet vid genomförandet av arbetet innebär att arbetsgivaren sällan lägger sig i hur arbetet skall planeras och utföras. Det skulle inte fungera i det dagliga arbetet och är även motiverat av elsäkerhetsskäl. Av 9 Kap § 2 i installationsavtalet och av Ackordstidslistan framgår att huvudlöneformen är ackord. Detta innebär att ackordslaget, med den ledande montören, självständigt och med sakkunskap planerar och genomför arbetet. Ackordstidslistan är en partsgemensam uppfattning där man satt på prant hur lång tid olika arbetsmoment skall ta. Det aktuella installationsarbetet har visserligen utförts på tidlön. Arbetet skulle emellertid rätteligen ha utförts på ackord, eftersom det var fråga om arbetsmoment som är tidsatta i ackordstidslistan. Sammantaget menar arbetstagarparterna att vad som nu sagts om delegering av arbetsledningen, om elsäkerhetsskäl och om huvudlöneformen enligt installationsavtalet talar för att det krävs ett särskilt behov för att arbetsgivaren skall kunna beordra övertidsarbete.

Med särskilt behov avses som nämnts att det skall finnas faktiska omständigheter som objektivt sett motiverar ett övertidsuttag. Kvarnsveden ville att arbetet skulle påbörjas kl. 06.00, dvs. en timme före ordinarie arbetstid enligt

avtalet. Här gjorde man alltså ingrepp i arbetets planering. I enlighet med Kvarnsvedens önskemål, beordrade DEA övertidsarbete mellan kl. 06.00 och kl. 07.00. En beställares önskemål är inte ett sådant särskilt behov som ger rätt att beordra övertid. Dessutom hade det aktuella installationsarbetet faktiskt kunnat utföras med god marginal inom ordinarie arbetstid, dvs. med början kl. 07.00. Det förelåg således inte faktiska omständigheter som objektivt motiverade övertidsarbete. Det beordrade arbetet stod därmed i strid mot installationsavtalets bestämmelse om övertidsarbete.

Arbetsstagarparterna gör mot bakgrund av det anförda sammanfattningsvis gällande följande.

För det fall Arbetsdomstolen inte avvisar EIO:s fastställelseyrkande, skall det ogillas eftersom de berörda montörerna av skäl som ovan utvecklats inte varit skyldiga att arbeta övertid tisdagen den 22 april 2003 mellan kl. 06.00 och 07.00. EIO:s skadeståndsyrkande bestrids då avdelningen inte har utövat tolkningsföreträdet i ond tro eller utan fog. För den händelse Arbetsdomstolen skulle komma fram till att tolkningsföreträdet utövats i ond tro, bestrids skadeståndsyrkandet även på den grunden att någon skada inte uppstått eftersom DEA bröt igenom tolkningsföreträdet och arbetet blev utfört.

För det fall Arbetsdomstolen skulle finna att skadeståndsskyldighet föreligger skall skadeståndet med hänsyn till omständigheterna jämkas avsevärt.

Som grund för förbundets eget skadeståndsyrkande görs gällande att DEA utan fog och utan synnerliga skäl enligt 34 § andra stycket medbestämmandelagen har krävt arbetets utförande. Därigenom har DEA ådragit sig skadeståndsskyldighet enligt 58 § medbestämmandelagen.

Domskäl

Tvisten har sin bakgrund i att DEA den 17 april 2003 beordrade fyra montörer att utföra visst arbete på övertid den 22 april 2003. Sedan avdelningen invänt att montörerna inte var skyldiga att utföra arbetet på övertid och utövat tolkningsföreträde i den frågan, beordrade DEA montörerna att ändå utföra arbetet. Arbetet utfördes sedan som planerat.

Parterna har skilda uppfattningar i frågan om det av 4 Kap § 4 punkt 3 i installationsavtalet följer att det måste finnas ett särskilt behov för att arbetsgivaren skall ha rätt att beordra övertidsarbete. I målet uppkommer även skadeståndsfrågor med anledning av tolkningsföreträdet och genombrytandet av detta.

Arbetsdomstolen har i målet att ta ställning till i huvudsak följande frågor.

1. Är EIO:s fastställsetalan otillåten enligt 4 kap. 6 § arbetstvistlagen? Om så inte är fallet: har det enligt installationsavtalet förelegat skyldighet för de i målet aktuella montörerna att arbeta på övertid den 22 april 2003?
2. Har avdelningen ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att utan fog utöva tolkningsföreträde för sin ståndpunkt i tvisten?
3. Har DEA ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att trots tolkningsföreträdet kräva av montörerna att de skulle arbeta på övertid?

Utredningen i målet

Målet har avgjorts efter huvudförhandling. Vid denna har på arbetsgivarparternas begäran hållits förhör under sanningsförsäkran med verkställande direktören i DEA L.G. samt vittnesförhör med arbetsledaren G.S. och sektionschefen S.H. Vidare har hållits förhör upplysningsvis med förhandlingschefen i EIO Å.K.K. och f.d. förhandlingschefen vid EIO L.A. På arbetstagarparternas begäran har hållits förhör upplysningsvis med den tidigare förhandlingschefen vid förbundet S.H. samt vittnesförhör med montörerna A.P. och P-A.E.

Därutöver har arbetstagarparterna åberopat skriftlig bevisning.

Skall EIO:s fastställsetalan avvisas?

Enligt 4 kap. 6 § arbetstvistlagen skall talan som inte innefattar yrkande att motparten skall förpliktas att fullgöra eller underlåta något, dvs. en fastställsetalan, avvisas om det inte är av avsevärd betydelse för käranden att talan prövas.

Arbetsdomstolen har i åtskilliga tidigare avgöranden (se t.ex. AD 1992 nr 134) slagit fast att en fastställsetalan äger betydelse för en part först om det finns anledning att anta att en bifallande dom kommer att antingen direkt påverka motpart i det rättsliga handlandet i förhållande till parten eller bli direkt avgörande vid en senare talan, som innefattar yrkande att motparten skall förpliktas att fullgöra eller underlåta något. Med motpart avses därvid både avtalsmotparten och andra, vilka kan vara bundna av avtalet.

EIO har anfört att det finns ett stort intresse för arbetsgivarsidan att få fastställt att arbetskyldighet förelåg i förevarande fall, där arbetsgivaren påfordrat arbete och såväl den kund som beställt arbetet som arbetsgivaren hade riskerat stora ekonomiska värden om övertidsarbetet inte hade utförts. Förbundet har anfört att fastställsetalans yrkande skall avvisas, eftersom frågan om montörernas arbetskyldighet kommer att prövas inom ramen för EIO:s skadeståndsyckande.

Det av arbetsgivarsidan framställda fastställsetalans yrkande är utformat så att det tar sikte endast på det händelseförlopp som utlöste tvisten mellan parterna. Den förklaring som yrkats tar alltså inte sikte på den generella innebörden av installationsavtalet i det omtvistade hänseendet. En prövning av yrkandet skulle innebära att domstolen skulle ta ställning till en tolkningsfråga som

uppkommit i en speciell, ej längre aktuell situation. Det finns inte anledning att anta att en bifallande dom i denna del kommer att direkt påverka någon motparts rättsliga handlande. Inte heller torde en bifallande dom rörande de aktuella montörernas arbetskyldighet bli direkt avgörande vid en senare förd talan mellan parterna eller vid prövningen av de övriga tvistefrågorna i det föreliggande målet. Ett ställningstagande i frågan om montörernas arbetskyldighet är nämligen inte nödvändigt för att domstolen skall kunna behandla arbetsgivarsidans skadeståndsyrkande med anledning av tolkningsföreträdet. För att avdelningen skall undgå skadeståndsskyldighet är det tillräckligt att avdelningen, oavsett avtalets innebörd, i varje fall har haft fog för sin uppfattning i frågan.

Arbetsdomstolen kommer sammanfattningsvis till uppfattningen att det inte kan anses vara av avsevärd betydelse för EIO att fastställsetalan upptas till prövning. Fastställelseyrkandet skall därför avvisas.

Har avdelningen ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att utan fog utöva tolkningsföreträde för sin ståndpunkt i tvisten?

I 57 § första stycket medbestämmandelagen anges att en arbetstagarorganisation är skyldig att ersätta uppkommen skada om organisationen har föranlett eller godkänt felaktig tillämpning av avtal och organisationen har saknat fog för sin ståndpunkt i tvisten.

Enligt EIO har avdelningen utövat sitt tolkningsföreträde utan fog eller rent av i ond tro. Arbetstagarparterna menar däremot att avdelningen har haft fog för sin uppfattning.

För prövningen av frågan om avdelningen har saknat fog för sin ståndpunkt är det givetvis av intresse vilken närmare innebörd 4 Kap § 4 punkt 3 i installationsavtalet har i fråga om arbetsgivarens rätt att beordra arbete på övertid.

Arbetsgivarparterna har anfört följande. Av 4 Kap § 4 punkt 3 och 7 Kap § 8 punkt 1 i installationsavtalet följer att en arbetsgivare kan beordra övertidsarbete när denne finner detta erforderligt. Bestämmelsen har den innebörd som framgår av ordalydelsen. Det bestrids att det funnits en gemensam partsuppfattning innebärande att bestämmelsen i 4 Kap § 4 punkt 3 skall tolkas på annat sätt än som följer av ordalydelsen. Avtalsbestämmelsen innehåller visserligen en hänvisning till gällande lag, men 8 § arbetstidslagens krav på ”särskilt behov” saknar betydelse för avtalstillämpningen i en situation som den aktuella.

Förbundet har anfört i huvudsak följande. Den aktuella bestämmelsen om övertid i avtalet reglerar arbetsgivarens rätt att över huvud taget beordra övertid. Den lag till vilken bestämmelsen hänvisar är arbetstidslagen. Av 8 § arbetstidslagen framgår att övertid får tas ut med visst antal timmar under en viss period när det finns ”särskilt behov”. Med ”särskilt behov” avses att det skall finnas faktiska omständigheter som objektivt sett motiverar ett över-

tidsuttag. I och med att installationsavtalet hänvisar till arbetstidslagen är det lagens innebörd som styr tolkningen av arbetskyldigheten.

Som Arbetsdomstolen ser saken innehåller bestämmelsen i 4 Kap § 4 punkt 3 i princip tre komponenter, där den första är att arbetstagaren bör arbeta på övertid då arbetsgivaren anser det vara erforderligt. Den andra komponenten – som saknar intresse i den föreliggande tvisten – är att arbetstagaren inte behöver arbeta på övertid om han är förhindrad därtill av vägande skäl. Den tredje komponenten innebär att arbetstagarens skyldighet att arbeta på övertid gäller endast i den utsträckning som medges enligt gällande lag.

Det är i målet ostridigt att avtalsbestämmelsens hänvisning till gällande lag syftar på arbetstidslagen. Av 8 § arbetstidslagen följer att, när det finns särskilt behov av ökad arbetstid, övertid får tas ut med högst 48 timmar under en tid av fyra veckor eller 50 timmar under en kalendermånad, dock med högst 200 timmar under ett kalenderår (allmän övertid). Som domstolen har uppfattat parternas respektive talan är det i och för sig ostridigt att avtalsbestämmelsens hänvisning omfattar inte bara de angivna tidsgränserna, utan även den allmänna förutsättningen för övertid att det finns ett särskilt behov av ökad arbetstid. Det anförda betyder att parterna är ense om att arbetsgivaren enligt installationsavtalet i princip har rätt att beordra övertidsarbete endast inom den ram som anges i arbetstidslagen.

Frågan är då vad som enligt arbetstidslagen avses med kravet på särskilt behov av ökad arbetstid. Av förarbetena till 8 § arbetstidslagen framgår att man med detta krav har velat åstadkomma en avgränsning innebärande att allmän övertid inte får läggas ut som generellt återkommande del av arbetstid. Övertid skall enligt motiven i allmänhet ses som ett tillfälligt, extraordinärt inslag i arbetet (se prop. 1981/82:154 s. 67, jfr prop. 1970:5 s. 135). Det finns i lagmotiven däremot inget uttalande som tyder på att övertidsarbete vid ett visst, särskilt avgränsat tillfälle skulle anses strida mot arbetstidslagen även om det vid en prövning i efterhand skulle visa sig att arbetsgivaren har gjort en felaktig bedömning av behovet.

Det anförda talar med styrka för att en arbetsgivare enligt installationsavtalet i princip har rätt att beordra övertidsarbete i en särskild situation och att det därvid är arbetsgivarens uppfattning om behovet som då är avgörande för arbetstagarens arbetskyldighet. Till det anförda skall för tydlighets skull fogas den reservationen att arbetsgivaren givetvis inte får utnyttja beordringsrätten i strid mot god sed på arbetsmarknaden. Kravet på särskilda skäl för övertid innebär däremot även för en arbetsgivare som tillämpar installationsavtalet att övertid inte får användas som ett regelbundet återkommande inslag i den totala arbetstiden.

Det har i målet inte framkommit att det vid avtalsbestämmelsens tillkomst år 1948 skulle ha förekommit något som föranleder slutsatsen att bestämmelsen har en annan innebörd än den som nu har diskuterats. Arbetstagarparterna har emellertid gjort gällande att parterna i samband med olika förhandlingar under årens lopp har gett uttryck för en gemensam uppfattning om

avtalets innebörd i enlighet med arbetstagarparternas synsätt. Detta påstående har bestritts av arbetsgivarparterna.

En genomgång av vissa i målet åberopade protokoll utvisar följande. Av protokoll från parternas förhandlingar den 7 december 1989 framgår att de centrala parterna förde diskussioner om det funnits särskilda, alternativt tillräckliga, skäl för att tillgripa övertidsarbete. Förhandlingarna slutade i oenighet. Av protokoll från förhandlingar den 7 mars 1990 och den 26 oktober 1989 framgår att parterna förde liknande diskussioner utan att uppnå någon enighet. Förhandlingarna avslutades med att parterna, utan att frånfalla sina åsikter i principfrågorna, träffade en särskild överenskommelse. Vad gäller parternas överenskommelser den 17 februari 1995 och den 7 juni 1995 konstaterar Arbetsdomstolen att överenskommelserna främst avsåg nattvila och därmed sammanhängande frågor. En överenskommelse den 8 maj 1990 avsåg en fråga om för högt övertidsuttag.

Beträffande vad som förekommit mellan avtalsparterna har hållits förhör med Å.K.K. Hon har uppgett att det inte funnits någon gemensam partsuppfattning om att det enligt installationsavtalet krävs "särskilt behov" för att beordra övertid. Hennes uppgifter har bekräftats av L.A., som har tillagt följande. Förhandlingarna den 17 februari 1995 och den 7 juli 1995 gällde fall där lokala parter träffat en överenskommelse om nattarbete och övertid som de centrala parterna senare godkände. I de fallen godkände EIO, enbart på grund av hänsyn till företaget och dess kunder, överenskommelserna, vilket han informerat förbundet om. Förhandlingen den 7 mars 1990 gällde främst en fråga om veckovila, låt vara att även frågan om "särskilt behov" diskuterades. Förhandlingen avslutades med att parterna, utan att frånfalla sina åsikter i principfrågorna, träffade en särskild överenskommelse.

S.H. har inför domstolen anfört att de centrala parterna enligt hans uppfattning varit överens om att det krävdes ett särskilt behov för att beordra övertid, men att parterna varit oense om vad som skulle anses utgöra ett sådant särskilt behov. Han har tillagt att han inte kan påminna sig att arbetsgivarparterna någonsin hävdade att arbetsgivaren har rätt att beordra övertid utan skäl. Vid förhandlingarna den 17 februari 1995 och den 7 juli 1995 diskuterade han med L.A. endast frågorna om och i vilken mån de centrala parterna var tvungna att godkänna de lokala överenskommelserna.

Arbetsdomstolen kan konstatera att det inte i något av de åberopade protokollen finns något klagande av att parterna skulle ha ett gemensamt synsätt på installationsavtalets innebörd i fråga om rätten att beordra övertid. Enligt Arbetsdomstolens mening finns det anledning att vara försiktig i fråga om de slutsatser i övrigt som kan dras av protokoll från förhandlingar av detta slag. Utredningen ger enligt domstolens mening inte stöd för att det har förelegat någon gemensam partsuppfattning av den innebörd som arbetsgivarparterna har gjort gällande.

Arbetsgivarparterna har till stöd för sin uppfattning i avtalstolkningsfrågan också anfört andra omständigheter, däribland att arbetsledningen enligt

installationsavtalet i viss mån delegerats samt att huvudlöneformen enligt installationsavtalet är ackord. Arbetsdomstolen delar arbetsgivarparternas uppfattning om att dessa omständigheter inte kan tillmätas någon betydelse för tvistefrågan.

Sammanfattningsvis får utredningen i målet anses utvisa att en arbetsgivare enligt installationsavtalet i princip har rätt att beordra övertidsarbete i en särskild situation och att det därvid är arbetsgivarens uppfattning om behovet som är avgörande för arbetstagarens arbetskyldighet. Det betyder att avdelningens uppfattning om den avtalsenliga arbetskyldigheten för de i målet aktuella montörerna i och för sig var felaktig. Detta konstaterande är emellertid inte avgörande för skadestandsfrågan. Som har angetts i det föregående förutsätts för skadeståndsskyldighet att avdelningen kan anses ha saknat fog för sin ståndpunkt i tvistefrågan.

Arbetsdomstolen har i avgörandet AD 1987 nr 77 uttalat att lagstiftaren genom uttrycket ”saknat fog” har velat begränsa skadeståndsskyldigheten till särskilt allvarliga fall. Domstolen framhöll att en arbetstagarorganisation enligt rättspraxis har ansetts sakna fog för sin ståndpunkt, och därmed blivit skadeståndsskyldig, när företrädarna medvetet har utövat tolkningsföreträde i ett för tvisten ovidkommande syfte eller när de har gjort sig skyldiga till en kvalificerad missbedömning av de faktiska omständigheterna eller av det rättsliga läget (jfr AD 1978 nr 109 samt AD 1981 nr 14 och 155; se också AD 1982 nr 104, AD 1984 nr 110 och 1998 nr 33). Motivet till denna regel om begränsat skadeståndsansvar är att det har ansetts viktigt att arbetstagarorganisationerna skall kunna, utan risk för skadestånd, efter samvetsgrann bedömning inta en ståndpunkt i tolkningstvisten och utnyttja tolkningsföreträdet.

I detta fall har avdelningens uppfattning i avtalstolkningsfrågan – vilken delats av förbundet – visserligen visat sig vara felaktig. Utredningen ger emellertid inte något stöd för att avdelningen medvetet skulle ha återopat tolkningsföreträdet i ett för tvisten ovidkommande syfte. Den bedömning avdelningen har gjort kan vidare inte anses ha utgjort en sådan kvalificerad missbedömning som krävs för att den skall anses ha saknat fog för sin ståndpunkt i tvisten. Det föreligger därmed inte förutsättningar för att ålägga avdelningen skyldighet att utge skadestånd. EIO:s yrkande om detta skall alltså avslås.

Har DEA ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att trots tolkningsföreträdet kräva av montörerna att de skulle arbeta på övertid?

Enligt 34 § andra stycket medbestämmandelagen har en arbetsgivare rätt att, när synnerliga skäl föreligger mot uppskov av ett visst arbete, kräva att arbetet utförs utan hinder av att det har uppkommit tvist om arbetstagarens arbetskyldighet. Av 58 § medbestämmandelagen följer att en arbetsgivare som utan fog utkrävt arbete enligt 34 § andra stycket samma lag utan att sådana synnerliga skäl som där avses har förelegat skall ersätta uppkommen skada. Skadestånd kan således dömas ut enbart när arbetsgivaren handlat utan att ha fog för sin uppfattning (se InU 1975/76:45 s. 49).

Förbundet har gjort gällande att DEA utan fog och utan synnerliga skäl enligt 34 § andra stycket medbestämmandelagen har krävt arbetets utförande och därigenom ådragit sig skadeståndsskyldighet enligt 58 § medbestämmandelagen.

Arbetsgivarparterna har anfört följande. Avdelningen har utövat tolkningsföreträdet i ond tro. Ett tolkningsföreträde som har utövats i ond tro har enligt allmänna rättsgrundsatser inte någon rättslig verkan. Detta innebär att DEA strängt taget inte hade behövt åberopa synnerliga skäl för att påfordra arbetets utförande. I alla händelser har det i detta fall förelegat synnerliga skäl för att påfordra arbetets utförande. Det fanns en risk för att det skulle uppkomma produktionsavbrott, vilket i sin tur hade inneburit en betydande risk för ekonomisk skada och för att DEA skulle förlora Kvarnsveden som kund och dessutom bli skadeståndsskyldigt.

Som Arbetsdomstolen har konstaterat i det föregående kan avdelningen inte anses ha utövat tolkningsföreträdet utan fog för sin ståndpunkt i tvisten. Därmed inställer sig i första hand frågan om DEA hade synnerliga skäl för att kräva arbetets utförande. Domstolen behöver dock inte ta bestämd ställning till om de av arbetsgivarparterna åberopade omständigheterna uppfyllde kraven för att synnerliga skäl skall anses ha förelegat. Den fråga som domstolen skall avgöra är nämligen enbart om DEA saknade fog för sin uppfattning i frågan. Avgörandet av skadestandsfrågan kräver likväl att domstolen åtminstone översiktligt bedömer de skäl som angetts för DEA:s rätt att genombryta avdelningens tolkningsföreträde.

Som domstolen har uttalat i tidigare domar bör bedömningen i ett fall som detta ha som utgångspunkt att undantagsregeln i 34 § andra stycket medbestämmandelagen skall tillämpas restriktivt. Av lagens förarbeten framgår att det avsteg från huvudregeln om arbetstagarparternas tolkningsföreträde som denna regel ger möjlighet till är avsett att kunna göras bara i mycket angelägna undantagsfall (prop. 1975/76:105 bil. 1 s. 390 f). Att arbetsgivaren skulle komma att åsamkas betydande skada kan vara ett tillräckligt skäl för undantag från huvudregeln om arbetstagarparternas tolkningsföreträde. Enbart den omständigheten att arbetsgivaren åsamkas ekonomisk förlust kan dock inte räcka redan därför att detta mer eller mindre regelmässigt blir följderna av att arbete inte blir utfört. Det måste enligt lagmotiven göras en avvägning mellan de motstående intressena och arbetsgivarens förlust måste vara sådan att den inte kan anses rimlig i jämförelse med arbetstagarparternas intresse i saken. Enligt domstolens mening får det vid tillämpning av 58 § medbestämmandelagen i princip anses åvila arbetsgivaren att visa, att det har funnits fog för att åberopa undantagsregeln om synnerliga skäl (se domen 1987 nr 77).

L.G., G.S. och S.H. respektive A.P. och P-A.E. har visserligen redovisat motstridiga uppfattningar om den tid som installationsarbetet kunde beräknas kräva och om de riskmoment som förelåg. Enligt Arbetsdomstolens mening får det dock anses stå klart att det vid en bedömning på förhand inte kunde uteslutas att installationsarbetet skulle ta längre tid än beräknat och det

därmed fanns anledning att ha en god säkerhetsmarginal för att undvika ett produktionsavbrott. Det finns ingen anledning att betvivla att ett sådant avbrott skulle ha medfört stora kostnader för Kvarnsveden och även skulle ha kunnat få betydande konsekvenser för DEA. Mot detta skall ställas montörernas intresse av att inte behöva arbeta på övertid under en enda timme i anslutning till den ordinarie arbetstidens början. Mot bakgrund av dessa omständigheter står det enligt domstolens mening klart att DEA hade fog för sin uppfattning att det förelåg synnerliga skäl för att beordra övertidsarbetet enligt undantagsregeln i 34 § andra stycket medbestämmandelagen. Förbundets skadeståndsyrkande skall därför avslås.

Sammanfattning, rättegångskostnader

Ställningstagandena i det föregående innebär att EIO:s fastställelseyrkande skall avvisas samt att såväl EIO:s som förbundets skadeståndsyrkanden skall avslås.

Frågan om avvisning kan inte antas ha medfört några särskilda kostnader för parterna. Med hänsyn härtill och då såväl EIO:s käromål som förbundets genkäromål avslås anser domstolen att vardera partssidan bör stå för sina rättegångskostnader.

Domslut

1. Arbetsdomstolen avvisar Elektriska Installatörsorganisationens fastställelseyrkande.
2. Arbetsdomstolen avslår Elektriska Installatörsorganisationens yrkande om skadestånd.
3. Arbetsdomstolen avslår Svenska Elektrikerförbundets yrkande om skadestånd.
4. Vardera partssidan skall stå för sina rättegångskostnader.

Ledamöter: Michaël Koch, Maj Johansson, Kurt Eriksson, Charlott Richardson, Göran Trogen, Anders Tiderman och Hans Wahlström.
Enhälligt.

Sekreterare: Ola Björstrand